

Ilkka Nummela

MAAOMAISUUDEN KESKITTYMINEN

**Vertaileva tutkimus vuosisadan vaihteen
Suomesta ja Unkarista**

Maanomistusta voidaan pitää yhtenä tämän vuosisadan alun keskeisimpänä talouspoliittisen keskustelun kiistakysymyksenä. Keskustelut maaomaisuudesta olivat ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä hyvin yleistä kaikkialla Euroopassa ja muuallakin. Vaikka elettiin taloushistorian tutkijoiden luomien käsitteiden mukaan teollistumisen pitkää vuosisataa (1780–1914), päivänpolitiikka kosketti enemmän peruselinkeinoja.¹

Maakysymyksen keskeisyys tulee hyvin ymmärretyksi, kun otetaan huomioon maatalouden keskeinen asema maanosamme talouselämässä. Runsaasti palstatilaa saaneesta teollistumisesta huolimatta tosiasiaksi jää, että useimmissa Euroopan maissa maatalouden työllistävä vaikutus kasvoi viime vuosisadan puolivälistä ensimmäiseen maailmansotaa. Ilman maatalouden modernisoitumista ei taloudellinen kasvu olisi ollut yhtä lailla mahdollista.²

Ääripäitä Suomessa käydyssä väittelyssä edustivat sosialistien vaatimukset yksityisen maanomistuksen poistamisesta ja ääriporvarillinen näkemys yksilöllisestä maanomistuksesta yhteiskunnallisen elämän välttämättömänä edellytyksenä. Kumpikin koulukunta haki näkemyksilleen todisteita sekä vallitsevista olosuhteista että historiallisesta kehityksestä.³

Tämän tutkielman tarkoituksena on verrata maanomis-

tuksen keskittymistä Suomessa ja Unkarissa viime vuosisadan vaihteessa. Lähtökohtana kirjoitukselle on ollut tekijän pitkään vireillä olleet selvitykset alueellista varallisuuseroista Suomessa.⁴ Lajissaan tämä tutkimus ei ole ensimmäinen. Muun muassa Scott M. Eddie on aikaisemmin selvittänyt maanomistuksen keskittymistä Unkarissa ja verrannut sitä muutamaan sen lähinaapurin. Hänen tutkimuksensa perustuu jakaumalukuihin ja Lorenzin käyrään.⁵ Utta tässä työssä on vertailu Suomen ja Unkarin välillä. Se toteutetaan ensisijassa Suomen historian ehdoin. Suomen maanomistusolojen tarkastelun lähtökohdaksi soveltuu hyvin tilattoman väestön alakomitean keräämä aineisto vuodelta 1901.⁶ Unkarin tiedot ovat Eddien julkaisemia sekä maan tilastollisesta vuosikirjasta.⁷

Suomalaisen ja unkarilaisen talonpojan taipaleet eivät ole kulkeneet tasatahtia. Suomessa polttavaksi kysymykseksi kohosi torpparikysymys, kun Unkarissa oltiin juuri luovuttu maaorjuudesta. Viime vuosisadan puolivälistä ensimmäiseen maailmansotaan ulottuva ajanjakso merkitsi kummankin maan viljelijöille edistyksen aikaa. Muutokset eivät olleet samanlaisia, vaikka ne olivat samanaikaisia. Unkarissa tuotantosuunta muuttui karjatalousvaltaisesta viljanviljelyyn ja Suomessa siirryttiin viljanviljelystä lypsykarjan pitoon. Kummassakin maassa tullien muutoksilla oli keskeinen merkitys. Itävalta-Unkarin tulliliitto turvasi unkarilaisen viljan markkinat monarkian sisällä. Suomessa toteutettu viljatullien poisto avasi tien tuontiviljalle, jota yritettiin maksaa pois viemällä voita. Suomessa maaseudun taloudellisiin rakenteisiin vaikutti erittäin syvästi metsien arvon kohoaminen. Kummassakin maassa maanomistus nousi polttavaksi puheenaiheeksi. Yhteistä keskusteluille on ollut väitteet maanomistuksen keskittymisestä osana maalaisyhteisön sisäistä eriytymistä.⁸

Vertailevassa tutkimuksessa on syytä käyttää yleisesti käytettyjä tutkimusmenetelmiä. Tulo- ja varallisuuseroina ilmenevää taloudellista eriarvoisuutta tutkitaan usein italialaisen tilastotieteilijän mukaan nimensä saaneella Ginin ker-

toimella. Sen numeerinen arvo vaihtelee nollan ja ykkösen välillä. Niistä edellinen edustaa täydellistä tasajakoa, jossa kullakin on tasan yhtä paljon tarkastelun kohteena olevaa omaisuutta tms., ja jälkimmäinen täydellistä keskittymistä yksiin käsiin. Havaintomäärän ollessa suuri Ginin kerroin kertoo, miten suuri osuus tarkastelun kohteena olevasta ominaisuudesta olisi jaettava uudelleen täydellisen tasa-arvon saavuttamiseksi. Itse asiassa Ginin kerroin on numeerinen arvo Eddien ja monen muun tutkijan käyttämälle Lorenzin käyrälle. Viimeksi mainittu kuvaa graafisesti samaa asiaa kuin Ginin kerroin.⁹

Unkari oli viime vuosisadan lopulla taloudellisesti Suomea edellä. Angus Maddisonin vuoden 1980 kansainvälisiin dollareihin perustuvien laskelmien mukaan vuoden 1870 bruttokansantuote kohosi henkeä kohti laskettuna 700 dollariin Suomessa ja 847 dollariin Unkarissa. Ensimmäiseen maailmansotaan tultaessa maiden välinen elintasoero oli kaventunut huomattavasti, kun vastaavat luvut olivat 1 295 dollaria Suomessa ja 1 402 dollaria Unkarissa. Henkeä kohti laskettu bruttokansantuote kasvoi Suomessa ajanjaksolla 1870–1913 keskimäärin 1,4 prosenttia ja Unkarissa 1,2 prosenttia vuotta kohti. Suomen taloudellinen potentiaali kasvoi tuolloin Unkariin nähden vielä enemmän, koska sen väkiluvun kasvu 1,3 prosenttia vuodessa oli tuntuvasti Unkarin 0,7 prosenttia suurempi. Vertailun vuoksi mainittakoon Englannin luvut 1 996 dollaria vuonna 1870 ja 3 065 dollaria vuonna 1913 ja Yhdysvaltojen 1 585 dollaria ja 3 772 dollaria. Suomen matka maailman johtavaan talouteen pysyi suhteellisesti jokseenkin ennallaan ja kasvoi Unkarin kohdalla.¹⁰

Alexander Ecksteinin laskelmien mukaan maatalouden osuus Unkarin (nykyrajoin) nettokansantuotteesta kohosi vuosina 1911–1913 ilman desimaaleja 50 prosenttiin. Suomessa vastaava luku bruttokansantuotteesta laskettuna oli 28 prosenttia. Tuohon aikaan maataloudesta toimeentulonsa saavien osuus oli Unkarissa 63 prosenttiin ja Suomessa 57 prosenttiin. Unkarin talous nojasi tuolloin vahvasti kaupalliseen maatalouteen, jonka osuus maan viennistäkin oli noin

puolet. Maatalouden tuottavuus oli Unkarissa olennaisesti parempi kuin Suomessa, mikä käy selvästi ilmi vertailemalla edellä mainittuja kansantuoteosuuksia ja työllisyyksiä.¹¹

Maa on omalaatuinen omistussubjekti, jolla on erityis- asema kaiken varallisuuden joukossa. Maata on pidetty yhtenä taloudellisen toiminnan perusvoimavarana yhdessä työn ja pääoman kanssa. Se ei ole kaikkialla samanlaatuista, mikä ohjaa maan käyttötarkoituksia esimerkiksi peltoviljelyyn, metsänhoitoon jne. Tämä ei välttämättä aiheuta maan poikkeuksellista asemaa varallisuussubjektina ja yhteiskunnallisen keskustelun kohteena. Sen sijaan maan rajallisuus on hyvin olennainen tekijä, koska kysymyksessä on vakiomääräinen resurssi. Kukaan ei voi hankkia maata lisää ilman, että joku toinen luopuu siitä. Sitä ei voi yksinkertaisesti tuottaa lisää. Nykyajan kiinteistökauppiaiden sanaston mukaan maata voidaan toki "jalostaa", kun taloudellisessa mielessä vähemmän tuottavassa käytössä ollutta maata siirretään tuotavampaan tarkoitukseen.

Toinen huomioon otettava seikka maaomaisuuden erityisluonnetta arvioitaessa on käytettävissä olevan maan sijainti, sillä se antaa paikan mukaan vaihtelevia mahdollisuuksia hankkia taloudellista hyötyä. Keskellä suurkaupunkia sijaitsevaa maa-alaa tuskin käytetään lampaiden laitumena, koska muussa tarkoituksessa se tuottaa enemmän. Kolmanneksi omistusoikeus maahan takaa yleensä mahdollisuuden vaikuttaa sillä paikalla harjoitettavaan taloudelliseen ja muuhun toimintaan. Viime vuosisadan lopulla tämä koski poliittista valta, joka oli kummassakin maassa välillisesti sidoksissa maaomaisuuteen. Näistä seikoista johtuen keskustelu maasta muodostuu välttämättä erilaiseksi kuin muista omaisuusesineistä.

Unkarissa maakysymys oli hyvin pitkälti maanviljelykysymys, koska tämän vuosisadan alussa yli 90 prosenttia viljelykelpoisesta maasta oli otettu viljelykseen. Samanaikaisesti

kesannon osuus viljelyalasta laski reilusta viidesosasta yhteen kymmenesosaan.¹² Uudisraivaus ei siten ollut siellä samanlainen mahdollisuus kuin Suomessa, jossa viljellyn maan osuus oli 50 hehtaarin kokonaispinta-alan tiloilla oli ainoastaan yksi neljäsosa. Yli tuhannen hehtaarin tiloilla suhdeluku jäi vielä pienemmäksi eli yhteen kymmenesosaan.¹³ Suomessa maakysymys oli varsinkin maan keski- ja pohjoisosissa hyvin pitkälti myös metsäkysymys, mitä kantohintojen tuntuva kohoaminen vielä vauhditti.

Unkarin vuoden 1848 vallankumous lopetti maaorjuuden Unkarissa. Suomalainen talonpoika ei ole historiallisella ajalla ollut maaorjuudessa. Vuoden 1867 kompromissi teki Unkarista autonomisen omissa sisäisissä asioissaan. Sitä on pidetty maan todellisen teollistumisen alkusoihtona. Ajallisesti tämä tapahtui samoihin aikoihin kuin Suomessa.¹⁴ Muutoksesta huolimatta alkutuotannon merkitys pysyi keskeisenä kummassakin maassa. Unkarissa kartanonherrojen hallitseva asema jatkui ja Suomessa itsenäinen talonpoika määräsi tahdista maaseudulla.

Suromistus oli hyvin tyypillinen ilmiö Unkarille. Huomattava osa viljelystä maasta säilyi kartanoiden hallussa. Suurtilallisten edut eivät rajoittuneet pelkästään maanomistukseen, vaan he kykenivät hyödyntämään maatalouden hyvät suhdanteet viime vuosisadan puolivälin jälkeen hyväkseen. Kun maanomistus toi välillisesti mukanaan myös poliittista valtaa erityisesti paikallistasolla, saattoi ryhmä turvata hyvin omia asemiaan yhteiskunnassa ja talouselämän johdossa. Suomessakin esiintyi samoja piirteitä, mutta ei yhtä selkeästi ja samassa mittakaavassa. Näin oli erityisesti ennen vuoden 1906 eduskuntaudistusta.¹⁵

Juridiset henkilöt omistivat vuosisadan vaihteessa enemmän kuin kaksi viidesosaa Suomen maaseudun kokonaispinta-alasta. Unkarissa vuoden 1885 suhdeluvuksi muodostui yksi kolmasosa. Yhteisöomistuksen sisäiset omistussuhteet Suomessa ja Unkarissa poikkesivat hyvin olennaisesti toisistaan. Suomessa valtion hallussa oli yli 90 prosenttia yhteisöjen maa-alasta ja Unkarissa vähemmän kuin yksi vii-

desosa. Toisaalta Suomessa kunnat ja seurakunnat eivät omistaneet maata läheskään samassa suhteessa kuin Unkarissa, jossa ne olivat yhteisöomistajana valtiotakin suurempia.¹⁶

Yhtiöiden ja muiden yhteisöjen osuus oli kummassakin maassa samaa suuruusluokkaa yhteisöomistuksesta. Tässä maassa se kohosi suurimmaksi metsäisessä Kuopion läänissä, jossa se oli noin yksi kahdeksasosa kokonaispinta-alasta. Sielläkin valtion hallitseman maan määrä ylitti yhtiöiden omistukset. Yhtiöt olivat suurin yhteisöomistaja ainoastaan Uudenmaan läänissä. Myös Mikkelin läänissä yhtiöiden osuus yhteisöomistajien yhteenlasketusta tilusalasta kohosi yli 40 prosentin. Suomessa Yhtiöiden maanomistuksesta tuli nimenomaan Itä-Suomen ja Kuopion läänin ongelma. Liki puolet kyseisistä tiloista sijaitsi Kuopion läänissä. Sen jälkeen sitä oli eniten Vaasan läänissä ja vähiten Turun ja Porin läänissä.¹⁷ Yhteisöjen omistukset keskittyivät suurempiin tiloihin. Mitä suurempiin tilakokoluokkiin siirryttiin, sitä suuremmaksi yhteisöomistajien osuus kasvoi niin Suomessa kuin Unkarissakin.¹⁸

Agraarikysymyksen kannalta olennainen kysymys on, miten paljon viljelystä maasta oli maata viljelevän väestön omistuksessa. Maaseudulla saattoi olla muitakin ei-maanviljelijäväestöä, jonka mukaan ottaminen laskelmiin ei ole kaikissa suhteissa perusteltua. Suomessa maata viljelevä väestön osa omisti eurooppalaisittain asiaa tarkasteltuna poikkeuksellisen suuren osan kokonaisviljelyalasta. Vuonna 1901 maanviljelijöiden osuus maaseudun maanomistajista kohosi 92 prosenttiin ja kokonaistilusalasta 52 prosenttiin.¹⁹ Unkarissa polttavaksi maakysymykseksi muodostui kuntien maaomaisuudet aivan asutuskeskusten ympärillä, koska niitä ei useinkaan hyödynnetty maataloudellisesti.²⁰

Muiden ammattiryhmien merkitys yksityisten maanomistuksessa ei kohonnut kovin suureksi Suomessa. Heidästä merkittävin ryhmä oli teollisuuden harjoittajat, jotka omistivat maasta noin yhden prosentin verran. Heidän jälkeensä tulivat kauppiaat, virkamiehet, vapaan ammatin harjoittajat ja eläkeläiset. Ryhmän sisäinen koostumus vaihteli huomattavasti.

tavasti eri läänien välillä. Kauppiaiden suhteellinen osuus oli merkittävin Kuopion ja Viipurin lääneissä. Virkamiesomistus oli laajinta Uudenmaan ja Viipurin lääneissä.

Teollisuutta harjoittavien omistuksessa olleen maan pinta-ala osoittautui laajimmaksi Turun ja Porin läänissä sen jälkeen listalla seurasivat Vaasan, Oulun ja Kuopion läänit. Teollisuuden kohdalla olennainen kysymys oli, minkä toimialan liikettä nämä harjoittivat. Ennen muuta huomio on kiinnitettävä saha- ja puunjalostusteollisuutta harjoittavien suhteelliseen määrään kaikista omistajista. Koko maassa heidän osuutensa maata omistavista teollisuuden harjoittajista kohosi 28 prosenttiin. Suhdeluku oli kaikkein suurin Turun ja Porin läänissä eli 43. Viipurin läänin 16 prosenttia jäi puolestaan pienimmäksi. Pinta-alan mukaan laskettuna puunjalostusta harjoittavien osuus ryhmän kokonaispinta-alasta nousi maan kolmessa pohjoisimmassa lääneissä sekä Turun ja Porin lääneissä kahden kolmasosan ja viiden kuudesosan vaiheille.

Seuraavaksi siirrytään tarkastelemaan tilojen suuruusjakaumia ja keskittymistä Ginin kertoimen avulla. Vertailu aloitetaan Unkarista.

Taulukko 1. Maaomaisuuden keskittyminen Unkarin eri tilastoalueilla vuonna 1895

Alue	Ginin kerroin
Tonavan oikea puoli	0,80
Tonavan vasen puoli	0,77
Tonavan ja Tiszan väli	0,80
Tiszan oikea puoli	0,79
Tiszan vasen puoli	0,80
Tisza-Maros kulma	0,72
Transsylvania	0,67
Unkari	0,78

Lähde: Eddie 1967; Ungarisches Statistische Jahrbuch, Neue Folge VIII (1900), s. 68.

Oheisessa taulukossa on kuvattu maaomaisuuden keskittymistä varsinaisessa Unkarissa ja sen eri osissa. Käytetty aluejaotus on sama hallinnollisiin tarkoituksiin jako, jota Eddie on tutkimuksessaan käyttänyt. Tarkastelu koskee ainstaan maataloudellista maanomistusta viljelmä viljelmältä. Aineistosta on poistettu esimerkiksi pelkästään metsätaloutta harjoittaneen tilat. Luvut aliarvioivat maaomaisuuden keskittymisestä hieman, koska usealla hallintoalueella sijaitsevat tilat ovat kirjattu erilliseksi tilaksi joka alueella. Tämä koski ennen muuta todellisia suurtiloja.

Maaomistuksen keskittyminen alueelliset vaihtelut jäivät laskelmien mukaan Unkarissa verrattain vähäisiksi, voi sanoa hämmästyttävän vähäisiksi. Näin on varsinkin silloin, kun jätetään Transsylvania tarkastelun ulkopuolelle. Maan talouden perusrakennetta voidaan maaomaisuuden keskittymisen perusteella arvioiden luonnehtia melko yhtenäiseksi. Maaomaisuuden keskittyminen sinänsä oli Unkarissa melkoinen ja maassa vallinnut taloudellinen epätasa-arvo suuri. Keskittyminen on sitä suurempaa mitä enemmän seutukun-

nan maa-alasta on viljeltyä maata. Pienimmät keskittymisluvut tavataan metsäisimmillä seuduilla. Yleistä ja jo Eddien pelkkien jakaumalukujen perusteella korostamaa epätasa-arvon vaikutelmaa, joka koskee koko maata ja jokaista aluetta, tämä ei poista.²¹ Valtakunnan keskeisimpien asemien suuri epätasa-arvon aste korostuu entisestään, jos sitä verrataan Unkarin kuningaskuntaan osana kuuluneisiin Kroatiaan ja Sloveeniaan. Niissä maaomaisuuksille laskettu keskittymisluku sai arvon 0,62, mikä on olennaisesti alhaisempi kuin missään varsinaisen Unkarin tilastoalueella.²²

Vuosisadan vaihteen Suomessa maa-alat olivat epätasaisesti jakautuneet. Tässä suhteessa poliittisessa keskustelussa esitetyille väitteille löytyi perusteita. Oliko maanomistus Suomessa yhtä keskittynyttä kuin Unkarissa?

Vennolan mukaan 26 prosenttiin kaikista maanomistajista kohonneet pienomistajat (alle 5 052 ha) omistivat vain neljä prosenttia maa-alasta. Vastaavasti yli 1 000 hehtaaria omistanut reilun prosentin suuruinen suurmaanomistajien ryhmä hallitsi noin yhtä kuudetta osaa kaikesta maasta.²³ Vertailumaassa laskettiin kääpiöviljelmäksi alle viiden ja pienviljelmäksi alle sadan auranalan (= 0,58 ha) tilat. Unkarin maanomistajista 99 prosenttia kuului samaan kategoriaan ja heidän hallussaan oli 52 prosenttia kokonaismaa-alasta.²⁴ Luvuista käy hyvin ilmi, miten suuria useimman harvaan asutun Suomen tilan pinta-ala oli tiheämmin asuttuun Unkariin verrattuna. Keskimäärin maanomistajalla oli Suomessa vuoden 1901 tilanteen mukaan 23 ha viljelysmaata. Kokonaisalaa omistajaa kohti oli peräti 168 ha. Unkarissa maatalousyrityksen keskipinta-ala oli 9 ha.²⁵

Unkarille tyypillistä oli keskikokoisten tilojen suhteellinen vähäisyys kaikkialla. Maaomaisuus oli todella polarisoitunutta Suomeen verrattuna, kun 501 000 ha tilan omistajia oli Unkarissa 0,8 prosenttia ja Suomessa 72,2 prosenttia kaikista omistajista.²⁶ Siinä oli olennainen ero maatalouden pe-

rusrakenteessa. Ei siis ihme, että suomalaisesta maapolitiikasta tuli myöhemmin esikuva talonpoikaista maaomaisuutta ajaville Unkarissa.²⁷

Taulukko 2. Maaomaisuuden keskittyminen Suomen eri lääneissä vuonna 1901

Lääni	Tilusala	Viljelyala
Uudenmaan lääni	0,56	0,56
Turun ja Porin lääni	0,46	0,51
Hämeen lääni	0,51	0,63
Viipurin lääni	0,49	0,46
Mikkelin lääni	0,49	0,52
Kuopion lääni	0,55	0,51
Vaasan lääni	0,50	0,41
Oulun lääni	0,48	0,45
Koko maa	0,55	0,54

Lähde: Vennola 1917.

Maaomaisuuksien keskittyminen vaihteli luonnollisesti Suomen eri lääneissä. Viljelyalojen keskittymislukujen hajonta oli suurempi kuin tilusalojen kohdalla. Tarkemmassa kihlakunnittaisessa analyysissä havaittiin tilus- ja viljelyalojen keskittymislukujen välillä vallitsevan tilastollisesti erittäin merkitsevän riippuvuuden. Tämä tuntuu hyvin luonnolliselta, koska viljelypinta-ala yleensä kasvaa tilusalankin kasvaessa. Tässä yhteydessä on otettava huomioon, että tarkastelu koskee ainoastaan maata omistavia. Tilus- ja viljelyalojen keskittyminen on kuitenkin monimuotoisempi ilmiö, sillä kaikissa lääneissä pientilojen tiluksista oli suurempi osa viljelyksessä kuin suurimmilla tiloilla. Itä- ja Pohjois-Suomessa metsän merkitys korostui tilakoon kasvaessa. Metsiin liittyneet mahdollisuudet puutavaran myynnin ja viljelyalan lisäämiseen merkitsivät hyvin paljon. Ei siis voi olla kiinnittämättä huomiota niiden kautta avautuviin potentiaalsiin kulutusmahdollisuuksiin ja sitä kautta hyvinvoinnissa toteutuvaan suureen eriarvoisuuteen. Tämä oli arkipäivää erityi-

Taulukko 3. Maaomaisuuden keskittyminen eräissä maissa vuosisadan vaihteessa

Maa	Vuosi	Ginin kerroin
Bulgaria	1908	0,53
Suomi	1901	0,55
Englanti	1895	0,66
Romania	1904	0,70
Saksa	1895	0,76
Unkari	1895	0,78
Itävalta	1903	0,85

Lähde: Eddie 1967; Fischer, Wolfram: Deutschland 1850–1914. Teoksessa Fischer, Wolfram—van Houte, Jan—Kellenbenz, Hermann Mieck, Ilja—Vittinghoff, Friedrich (Hg.): Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 5, Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart, Heilbronn 1985. (Fischer 1985b); Nummela 1990a.

sesti Suomen syrjäisimmillä seuduilla.

Myös kihlakunnittaiset tilusalojen keskittymisluvut vuodelta 1901 korreloivat tilastollisesti erittäin merkitsevästi vuoden 1904 tulojen keskittymislukujen kanssa. Viljelyalojen vastaava korrelaatio oli vielä suurempi. Mistä tämä sitten johtui? Yhden mahdollisen selityksen saa, mutta vain osittaisen, kunnallisverotuksesta. Vaikka sen piti olla tuloverotusta, useassa kunnassa harjoitettiin tosiasiallisesti tulolähteen eli maan verotusta.²⁸ Sen sijaan kihlakunnan keskimääräinen tulotaso sinänsä korreloi negatiivisesti ja tilastollisesti merkityksettömästi niin tilusalojen kuin viljelyalojen keskittymislukujen kanssa. Ei siis voida väittää, että siellä missä keskitulo on suuri siellä viljelysalat ovat hyvin keskittyneitä. Pikemminkin asia oli juuri päinvastoin.

Missään Suomen läänissä maaomaisuus ei ollut niin keskittyneitä kuin Unkarissa tai millään sen tilastoalueilla. Sen sijaan keskittymisen vaihtelu oli suurempaa, mikäli Transylvania jätetään pois vertailusta. Jos se otetaan mukaan tarkasteluun, tilusalojen keskittymisen minimi on yhtä paljon vas-

taavasta maksimista niin Unkarissa kuin Suomessakin.

Eddien tutkimuksessaan käyttämien esimerkkimaiden joukossa Unkarin maanomistusolot olivat toiseksi keskittyneimmät. Ainoastaan Habsburgien monarkian toisessa osassa eli Itävallassa keskittyminen oli suurempaa kuin Unkarissa. Kaikissa mukaan otetuissa maissa maanjako oli hyvin epätasainen. Mihin joukkoon Suomi sitten kuului? Se sijoittui joukossa tasaisemman maaomaisuuden jakauman maihin yhdessä Bulgarian kanssa. Tämän vertailun perusteella Suomessa maanomistuksen kohdalla valinnutta epätasa-arvoa maanomistajien keskuudessa voi pitää suhteellisen lievänä. Unkariin verrattuna Suomen keskittymisaste oli hieman enemmän kuin kaksi kolmasosaa. Vertailumaassa maanomistuksen polarisaatio oli todella merkittävää.

Mistä tällaiset erot syntyvät? Hyvin usein maanomistuksen keskittymistä arvioidaan suurtilojen tai vastaavasti hyvin pienten tilojen suhteellisilla osuuksilla. Antaako sellainen analyysi maanomistuksen jakautumisesta samanlaisen tuloksen kuin edellä on kuvattu? Tilastollisen analyysin antaa selkeän vastauksen tällä kohtaa olennaisimmasta kysymyksestä eli mikä aiheutti maanomistuksessa havaitun epätasa-arvon. Suomessa suurtilojen hallussa olleen maan suhteellisen osuuden ja tilusaloille lasketun Ginin kertoimen väliseksi tulomomenttikorrelaatioksi saatiin arvo 0,77. Sitä on pidettävä tilastollisesti erittäin merkitsevänä lukuna.²⁹ Yli 500 hehtaarin viljelyalan tiloja oli Suomessa ja Unkarissa jokseenkin yhtä paljon eli noin puolitoista promillea. Sen sijaan Unkarin suurtilojen (1 000 auranalaa) keskipinta-ala 1 818 ha oli olennaisesti suurempi kuin Suomen 915 ha. Jos sama tilastoanalyysi tehdään Unkarin tilastoalueiden välillä, saadaan korrelaatioksi 0,80. Havaintojen vähäisyydestä huolimatta myös tätä tulosta voidaan pitää erittäin merkitsevänä.³⁰

Edellä on käsitelty maanomistuksen jakautumista sen omistajien keskuudessa. Käytännön elämän kannalta olen-

naisempi ja elinehtoihin enemmän välittömästi vaikuttava kysymys oli viljelysmaan jakautuminen eri viljelmien kesken. Hallinnollisella maaseudulla asuneet eivät jakautuneet pelkästään omistamaansa maata viljeleviin ja vuokratilajoihin, vaan hyvin huomattava osa maaseudun ruokakunnista eli kokonaan ilman omaa viljelystä. Tilattoman väestön alakomitean lukujen mukaan Suomen koko maaseudun ruokakunnista 23 prosenttia viljeli omaan maataan, 34 prosenttia vuokrasta ja 43 prosenttia ei viljellyt lainkaan maata.³¹ Euroopan kaakkoiskulman maat olivat vuosisadan vaihteessa hyvin talonpoikaisia. Unkarin väestöstä siihen on laskettu kuuluneen 50–60 prosenttia väestöstä. Noin 40 prosenttia maaseudun talouksista ei omistanut maata, vaan elätti itseään satunnaisilla maataloustöillä. Nämä luvut osoittavat sen, miten olennaista on ottaa mukaan tarkasteluun ilman omaa viljelystä maaseudulla asuneet ruokakunnat. Kyseinen 40 prosenttia kohottaa keskittymismittaan lukemaan 0,86.

Sekä suomalainen että unkarilainen maatalous tunsivat vuokratilajelyn. Unkarissa maata vuokrattiin maata selkeämmin ja kaupallisemmin kuin Suomessa, jossa torpparikysymys oli hyvin pitkälti talonpoikaiston sisäinen asia. Unkarissa voidaan puhua jopa maanvuokraajaluokasta.

Kun tarkastellaan kaikkien viljelmien viljelypinta-alan keskittymistä, nousee koko Suomen Ginin kerroin arvoon 0,65 vuonna 1901. Mikäli perusjoukkoon otetaan mukaan myös maata viljelemättömät taloudet, kohoaa keskittymismitta lukuun 0,80. Se on olennaisesti enemmän kuin viljellyn maan omistus sinänsä. Keskittymisaste oli omien tilojen kohdalla olennaisesti alhaisempi kuin vuokratilojen. Kun tilakoon alaraja on viidessä aarissa, edellisten Ginin kerroin kohoaa arvoon 0,47 ja jälkimmäisten arvoon 0,67. Huomattava osa alle kahden hehtaarin tiloista ei ollut varsinaisia maanviljelys-tiloja. Rajaamalla ne pois aineistosta saadaan todellisempi lukumäärä maatiloista. Vuonna 1901 niistä oli noin kolme viidesosaa omia ja kaksi viidesosaa vuokratiloja. Omien tilojen Ginin kerroin saa jokseenkin saman arvon kuin edellä eli 0,46. Sen sijaan vuokratilojen kohdalla pudotus

lukuarvoon 0,47 on todella huomattava ja tuo keskittymisas-teen lähelle omien viljelmien keskittymismittaa. Niitä erotti-kin enemmän keskikoko kuin sisäinen hajonta.³²

Lisääntykö eriarvoisuus käytettävissä olevan viljellyn maan suhteen? Suomesta on julkaistu luotettavaa tilastoai-neistoa ainoastaan Uudenmaan läänistä vuodelta 1876. Sen mukaan kutakin maanhaltijaa kohti oli 13 tynnyrinalaa (6,5 ha) maata. Neljännesvuosisadassa ala kasvoi 70 prosentilla viljelijää kohti. Kehitystä voidaan pitää todella hyvänä saa-vutuksena, kun otetaan huomioon viljelmäköön kasvu 46 prosentilla. Muutos oman tilusalojen keskittymisen kohdalla jäi vähäiseksi, kun tarkastellaan ainoastaan maata omistaneita. Vuoden 1876 aineistosta laskettu Ginin kerroin sai arvon 0,53 ja vuoden 1901 aineistosta laskettu 0,56. Tämä kuvaan osaltaan maanomistusolojen suhteellista muuttumattomuutta ja jäykkyyttä Uudellamaalla. Tämä johtui hyvin pitkälle maanosittamista rajoittaneesta lainsäädännöstä, jossa kää-nekohdaksi muodostui vuonna 1895 annettu asetus. Se muutti maanomistusoloja hyvin nopeassa tahdissa. Asetus toi muka-naan itäeurooppalaisia piirteitä länsimaisena pidetylle Suo-men maaseudulle.³³

Unkarin kohdalla voidaan verrata muutosta vuodesta 1867 vuoteen 1895. Edellisen ajankohdan aineistosta laskettu Ginin kerroin saa arvon 0,70 ja jälkimmäisen 0,78. Sen mukaan epätasa-arvoisuus olisi kasvanut hieman yli 10 pro-sentilla. Edellisen ajankohdan aineistossa pienet tilat olivat aliedustettuina, joten näin saatu kuva muutoksesta on hieman harhainen. Keskittymisen kasvu on kiistatta vaikuttanut maan yhteiskunnalliseen kehitykseen.³⁴ Maaomaisuuden keskittyminen Unkarissa tapahtui pääasiassa siten, että kes-kikokoisia tiloja yhdistettiin suurtiloihin. Pientilojen luku-määrä ja yhteispinta-ala pysyivät maassa jokseenkin muut-tumattomina. Vähäosaisimpien maannälkää ei tyydytetty jakamalla tarkoitukseen suurtiloja.³⁵

Kehitys johti Suomessa erityisesti viljelyyn käytetyn maan hallinnan osalta epätasa-arvoisempaan suuntaan, kos-ka Uudellamaalla maata viljelleiden peltoaloille laskettu Gi-

nin kerroin sai vuonna 1876 arvon 0,46 ja vuoden 1901 aineistosta laskettu arvon 0,76. Kahden kolmasosan lisäys suhteelliseen epätasa-arvoon oli todella tuntuva.³⁶

Kuva muuttuu toisenlaiseksi, kun otetaan tarkasteluun mukaan kaikki ruokakunnat. Aikaisempaan tarkasteluajan kohtana läänissä oli kaikkiaan 6 059 omaa viljelmää hoitavaa taloa, 3 962 maatorpparia sekä 6 180 muuta maanvuokraajatiloutta. Kokonaan ilman omaan viljelystä oli 9 349 ruokakuntaa. Maata viljelevästä väestöstä noin yksi neljäsosa oli torppareita ja reilu kolmannes sekä itsenäisiä viljelijöitä että pienemmän maapalan vuokraajia.³⁷

Maata hallitsevien ruolakuntien osuus laskee tarkastelujakson kuluessa 63 prosentista 53 prosenttiin. Kokonaan ilman omaa viljelyä olevien talouksien lukumäärä kasvoi enemmän kuin kaksinkertaiseksi. Siitä huolimatta peltopinta-ala taloutta kohti kasvoi neljästä kuuteen hehtaariin. Kun viljellyn maan määrä kasvoi huomattavasti ja samalla omistavien suhteellinen osuus koko väestöstä pieneni, on luonnollista, että viljellyn maan omistuksen keskittyminen lisääntyi. Tämän vuosisadan alussa omaa maata viljeleviä ruokakuntia oli vain 11 prosenttia koko läänin maaseudun ruokakunnista. Oma maata omistavia oli siis entistä harvemmassa. Ginin kerroin kasvoi vuoden 1876 arvosta 0,89 arvoon 0,95 vuonna 1901. Prosenttisesti muutos ei ollut suuri, koska maaomaisuus oli alunalkaenkin hyvin keskittynyttä Uudellamaalla. Kehitystä voidaan pitää maanhallinnan kannalta epätoivottavana.

Viljellyn maan hallinnan kohdalla muutos oli vielä tuntuvaampi, kun Ginin kertoimen arvo kasvoi yhdellä kolmasosalla arvosta 0,66 arvoon 0,88. Taloudellisen eriarvoisuuden kasvu osoittautuu näiden lukujen valossa kiistattomaksi. Samaan hengenvetoon on vielä sanottava, että se oli sitä ainakin laskennallisesti. Koko maaseudun tilanteen kannalta tilanne ei ollut yhtä yksiselitteinen kuin pelkän maatalouselinkeinon. Esimerkiksi teollisten työpaikkojen lisääntyminen ja taajama-asutuksen synty hallinnolliselle maaseudulle ovat muuttaneet yhteiskunnan perusrakenteita. Tarvitseeko teollisuuden palveluksessa olevat työläiset viljeltyä

maata vai olivatko he kaupallistuvan maatilatalouden potentiaalista asiakaskuntaa? Tässä työssä kuvattu kehitys on selkeästi kasvattanut keskittymislukujen arvoja. Talouden rakenteelliset muutokset huomioon ottaen se ei suinkaan kuvaa joka suhteessa negatiivista kehitystä.³⁸

Maanomistusolot olivat sekä Unkarissa että Suomessa hyvin keskittyneet. Kummassakin maan hallinnan keskittyminen kasvoi. Oliko maiden kehityksessä jotain yhteistä, vaikka taloudellinen perusrakenteet olivat kovin toisenlaiset ja maatalouden kehityssuunnat täysin vastakkaiset? Kyllä. Kummassakin maassa vientituloja saaneet pyrkivät hankkimaan omistukseen lisää maata, joka turvasi niiden oman elinkeinon. Unkarissa tämä tarkoitti sitä, että viljanviljelyllä elävät suurtilalliset hankkivat itselleen lisää peltoa. Suomessa puolestaan puunjalostusteollisuus osti itselleen metsiä. Varakkaat suurostajat ostivat mieluummin keskikokoisia kuin pieniä tiloja, mikä auttamattomasti edisti maaomaisuuden keskittymistä kummassakin maassa.

Viitteet

1. Berend, Iván T.—Ránki, György: *The European periphery and industrialization 1780–1914*, Budapest 1982, s. 7.
2. Fischer, Wolfram: *Wirtschaft und Gesellschaft Europas 1850–1914*. Teoksessa Fischer, Wolfram—van Houte, Jan—Kellenbenz, Hermann—Mieck, Ilja—Vittinghoff, Friedrich (Hg.): *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 5, Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*, Heilbronn 1985 (Fischer 1985a), s. 137; Berend, Iván T.—Ránki, György: *Ungarn, Rumänien, Bulgarien, Serbien und Montenegro*. Teoksessa Fischer, Wolfram—van Houte, Jan—Kellenbenz, Hermann—Mieck, Ilja—Vittinghoff, Friedrich (Hg.): *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 5, Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte vom ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*, Heilbronn 1985, s. 619.
3. Vennola, J. H.: *Maakysymys talouspolitiikassamme. Taloustieteellisiä tutkimuksia XXIII*, Helsinki 1918, s. 1. Ks. myös Vennola, J. H.: *Maanomistus ja torpparien itsenäistyttäminen meillä*, Helsinki 1917 (Vennola 1917a).

Maakysymykset olivat hyvin keskeisiä saksalaisvaikutteisessa kansantaloustieteessä. Suomessa toiminta keskittyi Kansantaloudelliseen yhdistykseen. Ks. tarkemmin Alapuro, Risto—Alestalo, Matti: Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Suomalaisen sosiologian juuret, Porvoo 1973. Suomessa huoli oli ennen muuta torpparikysymyksessä, jonka ratkaisuksi tehtiin runsaasti tilastollisia tutkimuksia yhteiskunnallisista oloista Suomessa. Näistä kuuluisimmaksi ovat tulleet tilattoman väestön alakomitean tutkimukset.

Maakysymys oli ennen vuoden 1906 eduskuntauudistusta voimakkaasti mukana suomalaisen puolueen ohjelmassa. Ks. tarkemmin Eskola, Seikko: Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa vuonna 1906. Teoksessa Historica I (Toim. Mauno Jokipii), Studia Historica Jyväskyläläisiä I, Pieksämäki 1962. Ongelmana Suomessa nähtiin ennen muuta sosialistien maaseudulla saama tuki. Siitä tarkemmin esimerkiksi Forsman, Jaakko: Mistä syystä sosialismi levisi Suomen maalaisväestön keskuuteen, Mietteitä, Helsinki 1912.

Tilattoman väestön alakomitean aineistosta tämän työn kannalta keskeisiä töitä ovat muun muassa: Gebhard, Hannes: Viljelyn maan ala ja sen jakautuminen. Tilattoman väestön alakomitea, Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901, III, Helsinki 1908. (Gebhard 1908a); Gebhard, Hannes: Yhteiskuntatilastollinen kartta Suomen maalaiskunnista v. 1901, Helsinki 1908. (Gebhard 1908b); Gebhard, Hannes: Työväenperheitten asunto- ja maataloudellisia oloja. Tilattoman väestön alakomitea, Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901, V, Helsinki 1916; Gebhard, Hannes: Maanviljelysväestö, Sen suhde muihin elinkeinoryhmiin ja sen yhteiskunnallinen kokoonpano. Tilattoman väestön alakomitea, Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901, I, Helsinki 1913; Gebhard, Hannes: Asunto-olot. Tilattoman väestön alakomitea, Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901, II, Helsinki 1910; Gebhard, Hannes: Työväenperheitten asunto- ja maataloudellisia oloja. Tilattoman väestön alakomitea, Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901, V, Helsinki 1916; Vennola, J. H.: Maanomistus Suomen maalaiskunnissa. Tilattoman väestön alakomitea VI, Helsinki 1917. (Vennola 1917b).

4. Tutkimusta on toteutettu Jyväskylän yliopistossa Liikesivistysrahaston tuella. Tätä teemaa koskevia tuloksia on julkaistu aikaisemmin muun muassa seuraavissa teoksissa: Nummela, Ilkka: Torpparista viis' itsellisestä kaks'... Taloudellinen eriarvoisuus Suomen maaseudulla vuosisadan vaihteessa. Teoksessa Sitä kuusta kuuleminen, Jorma Ahvenaiselle omistettu juhlaKirja (Toimituskunta Kalevi Ahonen, Mauno Jokipii, Erkki Lehti-

nen, Ilkka Nummela & Teppo Vihola). *Studia Historica Jyväskyläensia* 41, Jyväskylä 1990, s. 201–234. (Nummela 1990a) ja Nummela, Ilkka: Varallisuuseroista Keski-Suomessa. Teoksessa Viikuna, Janne (toim): Keski-Suomi 19, Jyväskylä 1992. Kaupunkimaan ongelmat ovat kokonaan toisenlaiset. Niitä on käsitelty teoksessa Nummela, Ilkka: Stadtstruktur und Bodenwert, Eine Studie über die Industrialisierungsperiode in Kuopio (Finnland) 1875–1914. *Studia Historica* 37, Vammala 1990.

5. Eddie, Scott M.: The Changing Pattern of Landownership in Hungary, 1867–1914. *Economic History Review* 1967.

6. Ks. Vennola 1917b; Vennola 1918.

7. Eddie 1967; Ungarisches Statistische Jahrbuch, Neue Folge VIII (1900).

8. Suomen kohdalta ks. esimerkiksi Jutikkala, Eino: Talonpojan historia, 2. painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 258, Turku 1958, s. 341ff; Peltonen, Matti: Talolliset ja torpparit, Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 164, Vammala 1992, s. 25ff. Tuotantosuunnan muutoksesta ks. Vihola, Teppo: Leipäviljasta lypsykarjaan, Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 159, Jyväskylä 1991. Unkarin tilanteesta esim. Polard, Sidney: Peacefull Conquest, The Industrialization of Europe 1760–1970, Oxford 1981, s. 228ff.; Berend—Ránki 1982, s. 129ff.

9. Ginin kertoimesta ks. esimerkiksi Atkinson, A. B.: On Measurement of Inequality. Teoksessa Atkinson, A. B. (ed.): Wealth, Income & Inequality, Middlesex 1973, Kendall, M. C.—Stuart, B.: The advanced theory of statistics I, London 1962, Nygård, Fredrik—Sandström, Arne: Measuring inequality. Stockholm studies in statistics 1, Hangö 1981 tai Hjerppe, Reino: Tulojen jakautumisen mittaluvuista, Yhteiskuntapolitiikan tavoitteita ja niiden mittaamista tutkiva jaosto, Liite 2, Taloudellista eriarvoisuutta tutkivan työryhmän raportti, Helsinki 1972.

10. Maddison, Angus: Measuring European growth: the core and the periphery. Teoksessa Aerts, Erik—Valério, Nuno (eds.): Growth and Stagnation in the Mediterranean World in the 19th and 20th. Studies in social and economic history, vol. 13, Leuven 1990, s. 83, 87, 91; Maddison, Angus: Dynamic Forces in Capitalist Development, A Long-Run Comparative View, Oxford 1991. Unkarin luvut ks. Eckstein, Alexander: National Income and Capital Formation in Hungary 1900–50. Teoksessa Kuznets, Simon (ed.): Income and Wealth, Series V, London 1955. Suomen luvut ks. Hjerppe, Riitta: Suomen talous 1860—1985, Kasvu ja rakennemuutos. Suomen pankin julkaisuja, Kasvututkimuksia XIII, Helsinki 1988.

11. Eddie 1967, s. 294, 308; Eckstein 1955; Hjerppe Ri. 1988, s. 98–100, 254.
12. Fischer 1985a, s. 138; Berend—Ránki 1985, s. 625.
13. Vennola 1918, s. 99.
14. Eddie 1967, s. 293; Hjerppe Ri. 1988, s. 72; Berend—Ránki 1982, s. 39, 43.
15. Berend—Ránki 1985a, s. 611–612. Suomen osalta ks. Hjelt, Aug.: Några kommentarier till förslaget om reform af den politiska rösträtten, Helsingfors 1903; Hjelt, Aug.: Rösträtten i bondeståndet och inkomstförhållandena på landbygden, Helsingfors 1902 ja Jutikkala, Eino: Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus. Suomen kansanedustuslaitoksen historia, Neljäs osa, Helsinki 1974 (Jutikkala 1962).
16. Vennola 1918, s. 38–39, 44; Eddie 1967, s. 298.
17. Ks. myös Vennola 1918, s. 45. - Vuosisadan alun suomalaisessa maapoliittisessa keskustelussa kiinnitettiin runsaasti huomiota puunjalostusteollisuuden maanomaisuuksiin ja tilojen hankintaan. Se oli erittäin yleinen ilmiö Kuopion läänissä, jossa vuoden 1901 tilanteen mukaan oli liki puolet kyseisten yritysten tiluksista. Niiden merkitys oli vähäistä eteläisissä lääneissä ja erityisesti Uudenmaan läänissä.
18. Eddie 1967, s. 299; Vennola 1918.
19. Jutikkala, Eino: Uskonkappaleita ja tosiasioita. Suomalainen Suomi 1961, s. 331; Vennola 1918, s. 51–53.
20. Eddie 1967, s. 298.
21. Vennola 1918, s. 49–56. — Saha- ja puunjalostusteollisuuden harjoittajien prosenttiosuus kaikista maata omistavista teollisuuden harjoittajista eri lääneissä muodostui vuoden 1901 tilanteen mukaan seuraavaksi (suluissa osuus teollisuuden harjoittajien omistamasta tilusalasta: Uudenmaan lääni 24 (44), Turun ja Porin lääni 43 (66), Hämeen lääni 35 (42), Viipurin lääni 16 (42), Mikkelin lääni 24 (49), Kuopion lääni 36 (72), Vaasan lääni 31 (81), Oulun lääni 38 (77) ja Koko maa 28 (64).
22. Eddie 1967, s. 300–301.
23. Ungarisches Statistische Jahrbuch, Neue Folge VIII (1900), s. 68.
24. Vennola 1918, s. 56–59. J. H. Vennola on tarkastellut vuonna 1918 ilmestyneessä teoksessaan maanomistuksen keskittymistä Suomessa ja muissakin Euroopan maissa. Se perustuu hänen tilattoman väestön alakomitealle tekemäänsä tilastolliseen selvitykseen maanomistuksesta. Vennolan lähtökohta on selvästi agrariipoliittinen, koska hän ottaa tarkastelun kohteeksi ainoastaan kahta hehtaaria suuremmat maa-alat. Tarkastelu perustuu erikokoisten tilojen jakautumiseen ja niiden hallussa olleen

maa-alan jakautumisen eri puolilla maata. Hän jakaa tilat pienomistuksiin (alle 50 ha maata), keskikokoisiin omistuksiin (50–250 ha), a-ryhmän suuromistuksiin (250–1 000 ha) ja b-ryhmän suuromistuksiin (yli 1 000 ha). Tällainen jako voi olla vain suuntaa-antava, sillä alueelliset erot talouden rakenteessa ovat olleet melkoiset. Vennolankin mukaan eteläisessä Suomen sijaitseva menestyvä suurtila saattoi pelkkien hehtaarilukujen mukaan olla pohjoisempaa ainoastaan keskikokoinen tila.

25. Eddie 1967, s. 302.

26. Vennola 1917; Ungarisches Statistische Jahrbuch, Neue Folge VIII (1900), s. 68.

27. Eddie 1967, s. 301–302; Vennola 1917b, s. 365. - Luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia, mutta niiden avulla voidaan tehdä tarpeelliset johtopäätökset.

28. Esikuvien hakeminen Itä-Euroopasta Suomen myöhemmälle asutuspolitiikalle tuntuu tässä valossa oudolta. Ks. Hietanen, Silvo: Siirtoväen pika-asutuslaki 1940, Asutuspoliittinen tausta ja sisältö sekä toimeenpano. Historiallisia tutkimuksia 117, Helsinki 1982, s. 23.

29. Ks. muun muassa Siltanen, Lulu: Maatalouden kunnallisverotuksen kehitys eräissä Etelä-Suomen maalaiskunnissa vuosina 1865–1920. Suomen maataloustieteellisen seuran julkaisuja 89, Hämeenlinna 1956 ja Soikkanen, Hannu: Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta, Maalaiskuntien itsehallinnon historia, Helsinki 1966.

30. Vennola 1918, s. 60–62. Kun Ginin kertoimen parina käytettiin pientilojen suhteellista lukumäärä ja osuutta kokonaismaa-alasta tai suurtilojen suhteellista osuutta tiloista, tunnusluvut jäivät tilastollisesti merkityksettömäksi, vaikka niiden etumerkit olivat odotusten mukaiset. Näin ollen maanomistuksen kautta tullut epätasa-arvo selittyy (lääneittäin asiaa tarkastellen) ennen muuta suurtilojen hallussa olleen tilusalan perusteella. Aikanaan jo Vennola kiinnitti huomiota samaan seikkaan.

31. Vennola 1917; Ungarisches Statistische Jahrbuch, Neue Folge VIII (1900), s. 68

32. Gebhard 1908a, s. 19.

33. Gebhard 1908a, Liites. 49–215.

34. SVT III:2, Maanviljelystiedustus Uudenmaan läänissä v. 1876; Nummela 1990a; Jutikkala 1958, s. 303–306. Keskittymisluvut on laskettu luokitellusta aineistosta. Tilaston kunkin pinta-alaluokan keskipinta-alaksi on oletettu luokkakeskus. Poikkeuksen tässä suhteessa muodostaa yli tuhannen tynnyrialan luokka, jossa keskiarvoksi on valittu yksi kolmasosa luokan alarajan yläpuolella oleva pinta-ala.

35. Maaomaisuus ei keskittynyt kaikkialla. Esimerkiksi Saksan jakaumaluvuista voidaan laskea seuraavat Ginin kertoimet: 1882 = 0,75, 1895 = 0,76 ja 1907 = 0,75 (Fischer 1985b):

36. Eddie 1967, s. 294–296.

37. SVT III:2, Maanviljelystiedustus Uudenmaan läänissä v. 1876; Nummela 1990a.

38. SVT III:2, Maanviljelystiedustus Uudenmaan läänissä v. 1876; Nummela 1990a.

39. SVT III:2, Maanviljelystiedustus Uudenmaan läänissä v. 1876; Nummela 1990a.